

Józef Borzyszkowski

Jerzy Knyba (1932–2010) – nauczyciel historii, etnograf i społecznik kaszubski

---

Acta Cassubiana 13, 504-509

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Borzyszkowski

**Jerzy Knyba (1932–2010)
– nauczyciel historii, etnograf
i społecznik kaszubski**

Profesor Liceum Ogólnokształcącego im. Józefa Wybickiego w Kościerzynie, dr Jerzy Knyba, to wyjątkowa postać wśród nauczycieli szkół średnich, jak sądzę, nie tylko na Kaszubach. Jego wyjątkowość jako nauczyciela historii i dyrektora szkoły polegała między innymi na szczególnym umiłowaniu pracy zawodowej, uczniów i regionu. Już w latach sześćdziesiątych minionego wieku, gdy edukacja regionalna była niby niemożliwa, potrafił on wspaniale godzić w nauczaniu przekazywanie wiedzy o dziejach tak malej, jak i wielkiej ojczyzny – Kaszub i Polski. Kościerskie LO dzięki niemu wyróżniało się działalnością Szkolnego Koła Regionoznawczego, a wszyscy uczniowie prowadzili zeszyty wiedzy o regionie, obejmujące dziedzinę zarówno historii, jak też geografii i literatury kaszubskiej. Dzięki zaangażowaniu – pasji zbierackiej Profesora i członków Szkolnego Koła Regionoznawczego powstały w kościerskim LO Izba Regionalna i Izba Pamięci Narodowej. Na bazie części swoich i szkolnych zbiorów J. Knyba w 1965 r. utworzył Izbę Regionalną w Powiatowym Domu Kultury – pierwszą tego rodzaju placówkę w województwie gdańskim. Stąd też niemalże grono absolwentów LO w Kościerzynie zasililo w latach siedemdziesiątych szeregi członków Klubu Studenckiego „Pomorania”, wzmacniając karno kościerzaków, absolwentów Liceum Pedagogicznego, które w latach sześćdziesiątych doprowadziło do przekształcenia Klubu Młodej Inteligencji „Pomorania” w Klub Studencki o tejże nazwie, niejednokrotnie w terenie utożsamiony wówczas ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim, co było efektem między innymi klubowych wanóg po Kaszubach.

Prof. Jerzego Knybę poznałem będąc uczniem Liceum Pedagogicznego w latach 1959–1964, dokąd przychodził on jako kawaler na nasze obiady w internatowej jadalni i gdzie poznał swoją żonę Halinę z domu Skwierowską, pracującą w sekretariacie naszego Liceum. Jej ojciec, podobnie jak ojcowie Jerzego Knyby i mój, pochodził z bliskiego mi Radunia w parafii Dziemiany, stąd szczególnie serdeczne nasze spotkania i wspomnienia w późniejszych latach, kiedy to połączyło nas m.in. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. W Kościerzynie bowiem J. Knyba

należał do grona najaktywniejszych działaczy, obok dziś także już śp. Kazimierza Machewicza i Jana Machuta, których pracy miasto i powiat, społeczność zrzeszona i Kaszuby, bardzo wiele zawdzięczają.

Jerzy Knyba urodził się 10 września 1932 r. w Królewskiej Nowej Wsi pow. Wąbrzeźno, jako drugi syn nauczyciela Bronisława i Wandy z domu Wilczyńskiej, córki tamtejszego gospodarza, pielęgnującego tradycje szlacheckie. Ojciec pracował wówczas w Rzucewie, gdzie rok wcześniej urodził się jego brat Roman. Po śmierci żony ożenił się ponownie z jej siostrą Martą, która urodziła dalszych czworo rodzeństwa Jerzego i Romana. Kolejne miejsca pracy – zamieszkania Knybów, to Mioszyno i Strzelno w pow. puckim. Do Strzelna trafili w czasie wojny wysiedleni z Mioszyna przez Niemców, osadzeni w domu Żaczków, których wkrótce wywieziono do Generalnej Guberni. Ojciec Jerzego jako inwalida wojenny z 1916 r. otrzymał pracę w charakterze woźnego w Urzędzie Gminy w Strzelnie, gdzie przetrwali do końca wojny.

W sierpniu 1945 r. Knybowie przeprowadzili się do Łebcza, gdzie ojciec został kierownikiem szkoły. Stąd Jerzy wraz ze starszym bratem poszli do Państwowego Gimnazjum i Liceum w Pucku – dochodząc początkowo pieszo 10 km do szkoły, zanim uruchomiono kolej Krokowa-Puck. Tam do „małej matury” był z nim w jednej klasie Roman Klebba z Kłanina, który potem przeniósł się do „Conradinum” w Gdańsku.

Po zdaniu matury w 1951 r. Jerzy udał się na studia do Krakowa, co wówczas i dziś na kaszubskiej Nordzie było i jest rzadkością. Przed studiami objęła go jeszcze wakacyjna Służba Polsce, do której skierowano go z Wejherowa na Śląsk, gdzie pracował m.in. w Kopalni „Wanda-Lech”, a następnie w Hucie „Pokój” w Nowym Bytomiu.

Studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim to po puckiej „Gamaji” najważniejszy okres młodości Jerzego Knyby, jedyne wówczas Kaszuby na całym Wydziale Historyczno-Filologicznym krakowskiej *Alma Mater*. Pracę magisterską na temat buntu Gdańska przeciw Stefanowi Batoremu w latach 1576–1578 napisał na seminarium prof. Kazimierza Lepszego. Korzystał wówczas ze zbiorów głównie Biblioteki Gdańskiej PAN, dzięki życzliwości prof. Mariana Pelczara, zaprzyjaźnionego z prof. K. Lepszym. Promotor zaproponował mu po studiach asystenturę, lecz Jerzy Knyba na inaugurację nowego roku akademickiego 1955/56, po odbiór dyplomu najlepszego studenta roku – absolwenta, pojechał już jako nauczyciel historii Liceum Ogólnokształcącego w Kościerzynie, z którym związał się do końca życia.

W kościerskim LO Jerzy Knyba pracował 40 lat – do 1995 roku. W tym okresie przez 18 lat był zastępcą, a 12 dyrektorem szkoły, uzyskując najwyższy stopień specjalizacji zawodowej – tytuł Profesora Szkoły Średniej. W latach 1972–1977 odbył studia doktoranckie na UMK w Toruniu, gdzie na seminarium prof. Jadwigi Klimaszewskiej przygotował rozprawę pt. „Procesy rozwojowe tradycyjnego budownictwa na środkowych i południowych Kaszubach od XVIII do

początku XX wieku”. W 1987 r. wydała ją gdańskie Wydawnictwo Morskie pt. *Budownictwo ludowe na Kaszubach*. Klub „Pomorania” w 1990 r. przyznał mu Medal Stolema jako autorowi tejże książki i „orędownikowi zanikającej kaszubskiej tradycji”. Warto pamiętać, iż kościerskie uczniowskie zeszyty „Mój region” pozostały unikatem w skali Kaszub i Pomorza. Bez wątplenia także one zdecydowały o wyróżnieniu J. Knyby już wcześniej medalem „Zasłużony Ziemi Gdańskiej”.

Zajmując stanowisko nauczyciela i dyrektora Liceum, J. Knyba, tak w okresie PRL, jak i III RP, był bowiem także działaczem społecznym i samorządowym. Przez 27 lat był członkiem kolejnych rad powiatowych i miejskich, a w latach 1981–1988 przewodniczącym Rady Narodowej Miasta i Gminy Kościerzyna. Należał do współinicjatorów budowy pomnika Józefa Wybickiego w Kościerzynie. Jest autorem publikacji *Józef Wybicki – życie i działalność patriotyczna*. Współpracował z Kaszubskim Parkiem Etnograficznym we Wdzydzach. Był aktywnym uczestnikiem Zjazdów – Spotkań Twórców Literatury Kaszubsko-Pomorskiej we Wdzydzach i wielu konferencji organizowanych przez ZK-P. Na koncie osiągnięć samorządowych J. Knyba odnotował m.in. wywalczenie decyzji władz wojewódzkich i centralnych o budowie nowego szpitala w Kościerzynie w 1984 r., rozpoczętej w następnym, zakończonej w III RP. W 1987 r. rozpoczęto w Kościerzynie budowę oczyszczalni ścieków oraz wysypiska śmieci, co wówczas było wyjątkowym osiągnięciem miasta i gminy.

Jerzy Knyba, będąc członkiem PZPR i „Solidarności” w 1980 r., w latach następnych był tym, który łączył ludzi w pracy na rzecz miasta i regionu. Należał również do tych, którzy budowali nową rzeczywistość społeczno-samorządową po 1990 r. Był wówczas m.in. współtwórcą wznowionego tygodnika „Gryf Kościerski”, z którego wycofał się dwa lata później. W 1993 r. został zwycięzcą konkursu organizowanego przez „Nasz Tygodnik-Kościerzyna” na najpopularniejszego mieszkańca Kościerzyny.

Jerzy Knyba, zajmując krytyczne stanowisko wobec „różności” pierwszego okresu odbudowy samorządności lokalnej, został w 1994 r. radnym miasta Kościerzyny. Skupił się m.in. na renowacji starego ratusza i organizacji w nim – w ramach programu 600-lecia miasta (1998) – kilku wystaw historycznych i utworzeniu Muzeum Regionalnego w Kościerzynie, otwartego 17 lipca 2000 r.

W czasie głównych uroczystości 600-lecia Kościerzyny 17 maja 1998 r. nadano tytuł Honorowego Obywatela Miasta znakomitemu kościerzakowi, ks. abp. Henrykowi Muszyńskiemu. (W 2001 r. tenże tytuł otrzymał b. uczeń J. Knyby, ambasador RP w RFN, Janusz Reiter). Jerzego Knybę – głównego pomysłodawcę obchodów Minister Kultury i Sztuki uhonorował odznaką „Zasłużonego Działacza Kultury”.

Później J. Knyba skupił się na roli kronikarza miejskiego. Owocem jego pracy jest zakończona w 2003 r. kronika Kościerzyny, obejmująca lata 1945–2003. Jednakże głównym jego dziełem pozostaje Muzeum – spełnione marzenie

życia. W ratuszu kościerskim w muzealnych salach ulokowano m.in. bezcenne pamiątki po Franciszku Sędzickim i innych postaciach z dziejów miasta oraz tablicę „Ekspozycja muzealna powstała dzięki osobistemu zaangażowaniu i wieloletnim staraniom dr. Jerzego Knyby!”. Dziś Muzeum to nosi jego imię!

Nie mniej ważnym dziełem Jerzego Knyby są jego *Wspomnienia wpisane w historię małej ojczyzny – Kaszub*, wydane przez Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń 2006 w Roku Kaszubskim – jubileuszowym 50-lecia Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i ponownie w 2007.

Prof. Jerzy Knyba był wiele razy współgospodarzem, a jako emeryt wielce honorowym gościem kolejnych zjazdów absolwentów LO w Kościerzynie. Stąd w naszym domu znajdują się dwa egzemplarze jego wspomnień. W pierwszym cieszy m.in. dedykacja:

*Pani Annie Borzyszkowskiej, ongiś mojej przemiłej uczennicy Wspomnienie to dedykuje autor J. Knyba
Kościerzyna 03.08.07.*

W drugim czytamy nadto honorujące słowa:

Panu Profesorowi dr hab. Józefowi Borzyszkowskiemu – wybitnemu badaczowi i znawcy historii i kultury Kaszubów i Pomorza Wspomnienia te dedykuje autor J. Knyba

Kościerzyna 12.10.2007.

Do drugiego egzemplarza dołączony został list:

Kościerzyna 14.10.07.

Szanowny Panie Profesorze,

Stokrotne dzięki za przyslaną mi książkę „Edmund Jonas”. Czytam ją powoli i z uwagą. Cenna edycja. Chwała Panu za to!

W skromnym rewanżu pragnę Panu ofiarować moje „Wspomnienia”, ale z pewnością Pan zauważy, że pojawiły się nowe treści w stosunku do pierwszego wydania. Nie jest to drugie wydanie, jedynie pierwsze nieco uzupełnione takimi treściami, które ująłbym, gdyby nastąpiło drugie wydanie. Wydawca zrobił mi tylko prezent, drukując zaledwie kilka egzemplarzy. W związku z tym mam prośbę do Pana. Proszę o ocenę, która edycja jest lepsza i tę ocenę, byłbym bardzo wdzięczny, mi przekazać!

Z góry dziękuję!

Łączę wyrazy szacunku i serdeczne pozdrowienia z „Serca Kaszub” dla Pana i „Familii”.

Jerzy Knyba

Oczywiście, iż tego samego dnia (14.10.07.), kiedy tę piękną przesyłkę otrzymałem – podziękowałem i gratulowałem autorowi, wyrażając moją wdzięczność,

zwłaszcza za to dzieło – wspaniałą dokumentację życia Profesora i Kościerzyny, w której spędziłem 5 lat i gdzie wyrosła moja żona. Jej i moi nauczyciele tworzyli grono bliskich przyjaciół Jerzego Knyby. Na kartach swoich wspomnień utrwalił między innymi postać wychowawcy mojej klasy, prof. Tadeusza Pakiesera, nauczyciela geografii i PW, męża naszej starszej, pięknej koleżanki – Marysi Lorkówny z Wiela, a także naszego dyrektora, prof. Edwina Stosika – nauczyciela fizyki, którego żona również pochodziła z Wiela – z zacnej rodziny Jarząbków. Na kartach jego wspomnień obecny jest również nasz profesor języka polskiego – Henryk Kaczorowski, żyjący do dziś w Ciechanowie, niezmiennie aktywny i twórczy, do niedawna częsty gość w Gdańsku. Wśród jego najbliższych kolegów i przyjaciół w LO byli Bronisława Niedzielska i dyr. – Mieczysław Charszla. Oboje są autorami równie ciekawych wspomnień.

Pierwsza była Bronisława Niedzielska, autorka książki *Kłaniamy Ci się, Kościerzyno*, Toruń 2004. Ta pionierska praca, wspaniały dokument, do dziś budzi i we mnie przeróżne wspomnienia, związane także z postacią Jerzego Knyby i samej autorki oraz bliskich mi osób, np. naszej nauczycielki języka rosyjskiego i niezapomnianej wychowawczynie w internacie, prof. Zofii Goleniewicz. Egzemplarz wspomnień B. Niedzielskiej zawiera również miłą dedykację i wiele mówiący list.

Kościerzyna, 20.07.2004.

Szanowny Panie Profesorze!

Listem tym pragnę wyrazić Panu Profesorowi serdeczne podziękowanie za udzielone mi wskazówki, uwagi i rady przed zakończeniem mojej książki o Kościerzynie. 1 lipca znalazła się w głównej księgarni naszego miasta, a może i gdzie indziej, nie jestem tego pewna. Jak słyszałam, rozchodzi się dobrze, sądzę jednak, że większość czytelników czeka na zapowiedziane na 9 sierpnia Targi Książki Pomorskiej i Kaszubskiej, które odbędą się na Rynku kościerskim. Mój wydawca zgłosił też książkę do konkursu podczas Targów, ja jednak nie liczę na żadną nagrodę, a dlatego, zaraz wytłumaczę. Książka jest bardzo kolorowa, szata zewnętrzna bardzo się podoba, również liczne kolorowe zdjęcia robią dobre wrażenie.

Ja jednak zainteresowana byłam przede wszystkim tekstem, przeczytałam całość dokładnie dwa razy, badając tekst – czy jest mój – czy zachowano mój styl i składnię oraz poprawność gramatyczną. Niestety, pod każdym z wymienionych względów znalazłam sporo usterek i, co gorsza, cudze teksty. Byłam bezgranicznie rozczarowana, nie wiem, jak to nazwać, jak to przyjąć. Rozmawiałam o tym wszystkim z wydawcą, który pocieszał mnie, że wyjdzie „dodruk” poprawiony, ale czy to jest uczciwe wobec czytelników pierwszego rzutu? Nie ma już dziś za grosz uczciwości! – O TEMPORA! O MORES!

Muszę też przyznać, że pominęłam w książce wiele wymienionych przez Pana Profesora nazwisk dawnych Kościerzaków, bo ich po prostu nie znalazłam lub wiedziałam o nich zbyt mało.

Reasumując to wszystko, stwierdzam, że ta książka nie dała mi satysfakcji i raczej nie powinnam była wyrazić zgody na napisanie jej.

Jedną jeszcze tylko mam prośbę. Proszę Pana Profesora o surową krytyczną recenzję.

Jeszcze raz dziękuję za wszelką udzieloną mi pomoc i mam nadzieję, że więcej nie narażę Pana Profesora na czytanie podobnych „dzieł”.

Najmocniej przepraszam i serdecznie pozdrawiam.

Bronisława Niedzielska

Mimo tych braków, o których mowa w liście, książka ta, podobnie jak później wydane wspomnienia Jerzego Knyby, to fantastyczny dokument nie tylko dla historyka.

Z kolei wspomnienia Mieczysława Charszli (1924–2006), który był dyr. LO za czasów pracy B. Niedzielskiej i J. Knyby, noszą tytuł *Wspomnienia i refleksje nauczyciela Liceum Ogólnokształcącego im. Józefa Wybickiego w Kościerzynie*, pod redakcją Antoniego Staraka (także wydawcy poprzednich książek), firmowane są również przez Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń 2008. Ta trylogia wspomnieniowa wyróżnia Kościerzynę i jej LO im. J. Wybickiego. Wszystkie trzy książki są bogato ilustrowane, co podnosi ich wartość dokumentacyjną. Wyróżnia się tu książka J. Knyby, obejmująca niemal całe Kaszuby. Nie znam podobnego przypadku – drugiej takiej szkoły czy miasta, które by mogły się chlubić podobnymi dokumentami. A pamiętać trzeba, że także wspomniany wcześniej Jan Machut, również związany z LO, także napisał i wydał za życia ciekawą książkę wspomnieniową pt. *Wdzydzkie opowieści*, Kościerzyna – Wdzydze 2004.

Wspomnienia Jerzego Knyby, podobnie jak Bronisławy Niedzielskiej, wzbogacają nie tylko fotografie, ale także wiersze kaszubskich poetów. Na początku zamieścił on bliski mi wiersz ks. Leona Heyki *Kaszëbsko*, a na wewnętrznej stronie drugiej okładki ukochane Jana Piepki *Mòje strónë*, których ostatnia zwrotka – teźże pieśni z muzyką Jana Trepczyka – głosi:

*Mòje strónë,
Mòje strónë
Są nôlepsze z wszëstkich strón.
W mòjèch strónach,
w mòjèch strónach
chcòlbëm spòcząc, kiéj mdze zgón.*

Jerzy Knyba zmarł 21 października 2010 r. Osierocił żonę Halinę, dzieci Adama i Lucynę-Markę oraz wnuki... Pochowany został w *mòjèch strónach* – na cmentarzu kościerskim, tłumnie pożegnany przez mieszkańców miasta i wychowanków kościerskiego LO. Rada Miasta Kościerzyny pośmiertnie nadała mu honorowe obywatelstwo, a jego imię Muzeum.